

КОРХОНАЛАР ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ПАХТА ТЎҚИМАЧИЛИК КЛАСТЕРЛАРИДА БОШҚАРУВ ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Г. Абдурашитова

иқтисодиёт фанлари доктори (DSc)

Умаров О.С.

*иқтисодиёт фанлари бўйича
фалсафа доктори (PhD), доцент*

Аннотация. Корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда пахта тўқимачилик кластерларида бошқарув ҳисоби тизимлари, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, бошқарув ҳисоби тизимларининг модернизацияси, пахта тўқимачилик кластерлари корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бошқарув ҳисобини такомиллаштириш, пахта тўқимачилик кластерлари корхоналари иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бошқарув ҳисобининг самарадорлигига таъсир қилувчи асосий омиллар ҳамда миллий иқтисодиётда пахта тўқимачилик кластерлари иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бошқарув ҳисобини такомиллаштириш йўналишлари ва пахта тўқимачилик кластерларида бошқарув ҳисобини кенг ёритиб берилган.

Калит сўзлар: корхона, иқтисодий хавфсизлик, кластерлари, бошқарув ҳисоби, тамойиллар, такомиллаштириш йўналишлари, самарадорлик.

Аннотация. В статье дается комплексный обзор систем управленческого учета в хлопково-текстильных кластерах в обеспечении экономической безопасности предприятий, повышении эффективности производства, модернизации систем управленческого учета, совершенствовании управленческого учета в обеспечении экономической безопасности хлопково-текстильных кластеров, рассматриваются основные факторы, влияющие на эффективность управленческого учета в обеспечении экономической безопасности хлопково-текстильных кластеров, а также направления совершенствования управленческого учета в обеспечении экономической безопасности хлопково-текстильных кластеров в экономике страны.

Ключевые слова: предприятие, экономическая безопасность, кластеры, управленческий учет, принципы, направления совершенствования, эффективность.

Abstract. In the article management accounting systems in cotton textile clusters in ensuring the economic security of enterprises, increasing production efficiency, modernization of management accounting systems, improving management accounting in ensuring the economic security of cotton textile clusters enterprises, the main factors affecting the effectiveness of management accounting in ensuring the economic security of cotton textile clusters enterprises, and directions for improving management accounting in ensuring the economic security

of cotton textile clusters in the national economy and management accounting in cotton textile clusters is widely covered.

Key words: enterprise, economic security, clusters, management accounting, principles, directions for improvement, efficiency.

Кириш. Пахта тўқимачилик саноати дунёдаги энг йирик ва стратегик аҳамиятга эга саноат тармоқларидан бири ҳисобланади. Бу саноат соҳаси, айниқса пахта етиштириш ва тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи мамлакатлар иқтисодиёти учун муҳим рол ўйнайди. Шунинг учун, пахта тўқимачилик кластерларининг самарадорлигини ошириш ва уларнинг рақобатбардошлигини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга. Бунда бошқарув ҳисобининг роли беқиёс, чунки у ресурслардан оқилона фойдаланиш, харажатларни оптималлаштириш ва молиявий самарадорликни оширишга ёрдам беради.

Бошқарув ҳисоби, асосан, кластерларда қарор қабул қилиш жараёнларини яхшилашга қаратилган бўлиб, ишлаб чиқаришдан тортиб, савдо ва маркетинггача бўлган жараёнларни қамраб олади. Самарали бошқарув ҳисоби тизими кластернинг ички фаолиятини аниқлаб, кучли ва заиф томонларини белгилаб, керакли стратегик ўзгаришларни амалга ошириш имконини беради. Бундай тизимлар кластерларнинг бозордаги ўзгарувчан шароитларга мослашувчанлигини ошириш ва уларнинг умумий иқтисодий кўрсаткичларини яхшилашда муҳим аҳамият касб этади.

Тадқиқот методологияси: Тадқиқотни ўтказиш жараёнида тизимли ёндашув ва қуйидагилардан фойдаланилди: усуллар: монографик, муаммо ҳолатини ўрганишда, назарий умумлаштириш, хулосаларни қайта ишлаш, тавсифлаш, мавҳум-манتيкий таҳлил қилиш усулларида фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар:

Корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда пахта тўқимачилик кластерларида бошқарув ҳисоби тизимлари, глобал бозор талабларига мос келадиган маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва етказиб бериш жараёнини оптималлаштириш учун зарур. Мазкур тизимлар ишлаб чиқариш жараёнларини бошқаришда транспарентликни ошириб, ҳисобот бериш сифатини яхшилади ва бу орқали инвесторлар ва бошқа манфаатдор томонларнинг ишончини мустаҳкамлайди. Шунингдек, бошқарув ҳисоби тизимлари стратегик режалаштириш жараёнларини такомиллаштиришда муҳим рол ўйнайди, чунки улар иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ва харажатларни камайтириш йўллари кўрсатиб беради [1].

Корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бошқарув ҳисоби тизимлари кластерларда ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, ресурсларни тежаш ва экологик барқарорликни таъминлашга ёрдам бериши мумкин. Бу тизимлар кластерларнинг ички ҳамда ташқи муҳит билан боғлиқ муносабатларини стратегик ривожлантиришда асосий восита ҳисобланади. Бу эса, ўз навбатида, уларнинг умумий иқтисодий фаолиятини кучайтиради ва узок муддатли ривожланиш стратегиясини шакллантиришда ёрдам беради.

Корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бу тизимлар орқали маҳсулот сифатини ошириш, ишлаб чиқариш самарадорлигини кўтариш ва экологик меъёрларга мувофиқликни таъминлаш мумкин. Шунингдек, бу жараёнлар кластерларнинг молиявий ва бошқарув тизимларини оптималлаштиришга ҳамда уларни жаҳон иқтисодиёти тизимиغا тезроқ ва самаралироқ интеграциялашувини тезлаштиришга ёрдам беради.

Корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда кластерларда амалга оширилаётган бошқарув ҳисоби тизимларининг модернизацияси маҳаллий иқтисодиётнинг ўсиши ва жаҳон бозорларида ўз ўрнини мустаҳкамлашга ёрдам берадиган стратегик аҳамиятга эга. Бундай тизимлар маҳсулотларнинг сифатини назорат қилиш, ишлаб чиқариш харажатларини оптималлаштириш ва экологик стандартларга риоя қилишни таъминлаш орқали иқтисодий самарадорликни оширишга хизмат қилади [2].

Корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда пахта тўқимачилик кластерларида бошқарув ҳисобини такомиллаштириш масаласида халқаро тажрибаларнинг ўрганилиши муҳим аҳамиятга эга. Кластерларнинг ривожланиши ва бошқарув ҳисоби системаларининг оптималлаштирилиши бўйича қатор олимлар томонидан тадқиқотлар олиб борилган.

Корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда пахта тўқимачилик кластерларида бошқарув ҳисобини такомиллаштириш, жаҳон миқёсидаги етакчи саноат мамлакатлари тажрибасига таянган ҳолда, самарали йўллардан бири ҳисобланади. Америка, Япония ва Германия каби давлатлар саноат кластерларини бошқаришда илғор ва самарали механизмларни яратган бўлиб, уларнинг тажрибаси бошқарув ҳисобини ривожлантириш учун муҳим асос бўлиб хизмат қилади.

Америка Қўшма Штатларидаги тўқимачилик кластерлари бошқарув ҳисобида инновация ва рақамлаштиришга катта эътибор қаратади. АҚШда бошқарув ҳисоби орқали кластер фаолиятини самарали назорат қилиш, маълумотларни реал вақтда таҳлил қилиш ва қарорлар қабул қилиш жараёнини автоматлаштиришга йўналтирилган. АҚШ тажрибаси шуни кўрсатадики, кластерларнинг самарали бошқаруви учун рақамли технологиялардан фойдаланиш жуда муҳим [3].

Германияда тўқимачилик саноати кластерларида бошқарув ҳисоби юқори даражадаги стандартлаштириш ва интеграцияга эга. Германияда кластер иштирокчилари ўртасидаги яқин ҳамкорлик ва маълумотларнинг шаффофлигини таъминлаш орқали бошқарув ҳисобини такомиллаштириш йўллари йўлга қўйилган. Германия тажрибаси шундан иборатки, тартиб ва стандартларга асосланган бошқарув ҳисоби кластерларнинг узоқ муддатли барқарорлигини таъминлашга ёрдам беради (1-жадвал).

Пахта тўқимачилик кластерлари корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бошқарув ҳисобини такомиллаштиришнинг асосий хусусиятлари¹

Давлат	Бошқарув ҳисобининг асосий хусусиятлари
Америка	Рақамлаштириш ва автоматлаштириш: Пахта тўқимачилик кластерларида маълумотларни реал вақтда йиғиш, таҳлил қилиш ва тезкор қарор қабул қилиш жараёнини автоматлаштириш орқали бошқарув ҳисобини самарали ташкил этиш. Бу ёндошув кластерларда ишлаб чиқариш жараёнларини янада самарали ва мувофиқлаштирилган қилиб, рақобатбардошликни оширишга ёрдам беради.
Япония	"Кайзен" усули: Пахта тўқимачилик кластерларида ишлаб чиқариш жараёнларини доимий яхшилашга қаратилган бошқарув ҳисоби тизими. Бу ёндошув орқали кластерларда ресурслардан самарали фойдаланиш, маҳсулот сифатини ошириш ва умумий самарадорликни доимий равишда яхшилашга эришилади.
Германия	Стандартлаштириш ва интеграция: Пахта тўқимачилик кластерларида бошқарув ҳисобини юқори даражада стандартлаштириш ва маълумотларни бир тизимга солиш орқали фаолиятни самарали бошқариш. Германия тажрибаси кластерларда маълумотларнинг шаффофлиги ва ҳисобот беришнинг аниқлигини таъминлашга йўналтирилган, бу эса кластерларнинг узок муддатли барқарорлигини таъминлайди.
Туркия	Рақамли фермерлик ва автоматлаштирилган ишлаб чиқариш: Туркия пахта тўқимачилик кластерларида рақамли фермерлик платформалари ва автоматлаштирилган ишлаб чиқариш технологиялари орқали бошқарув ҳисобини янада такомиллаштириш. Бу технологиялар кластерларда ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва нархларни бозор шароитларига тез мослаштириш имконини беради, бу эса маҳсулот таннархини пасайтириб, рақобатбардошликни оширади.

Ушбу жадваллар орқали Америка, Япония, Германия ва Туркиянинг пахта тўқимачилик кластерларида бошқарув ҳисобини такомиллаштиришга бўлган ёндашувлари ва уларнинг самарадорликка таъсири ёритиб берилди. АҚШ рақамлаштириш ва автоматлаштириш орқали тезкор ва самарали бошқарувга эътибор қаратади. Бу эса, кластерларнинг умумий самарадорлигини оширишга имкон беради. Япония "Кайзен" усули орқали доимий яхшиланишга йўналтирилган бўлиб, бу ресурслардан самарали фойдаланиш ва ишлаб чиқариш жараёнларини оптималлаштиришга олиб келади[4].

Ушбу хусусиятлардан келиб чиқиб пахта тўқимачилик кластерларида бошқарув ҳисобининг самарадорлигига таъсир қилувчи асосий омилларни ажаратиб олиш мумкин бўлади. Мазкур омилларни Америка Қўшма Штатлари, Япония, Германия, Туркия давлатлари мисолида кўриб ўтадиган бўлсак фарқли ва умумий жиҳатлар мавжуд (2-жадвал).

¹ Polk, S., & Sharma, A. (2017). Economic Theories on Price Setting: Implications for Pricing Strategy. Journal of Marketing Research

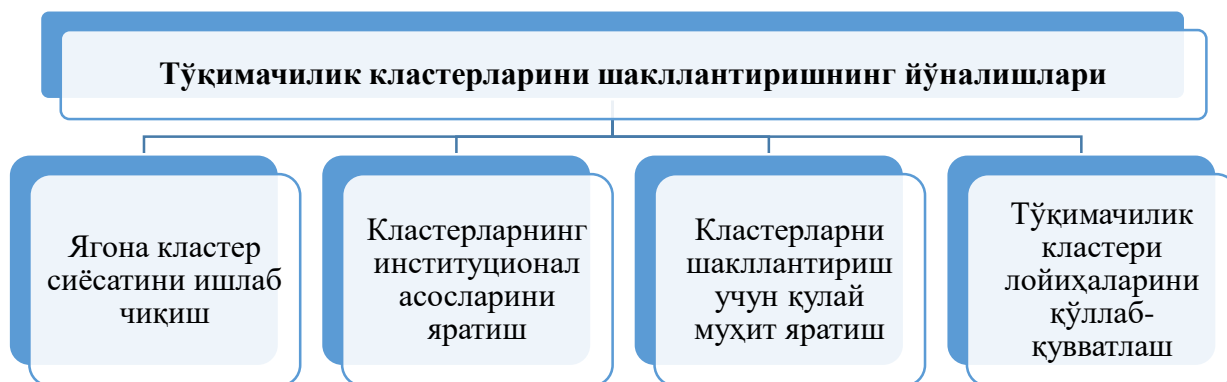
Пахта тўқимачилик кластерлари корхоналари иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бошқарув ҳисобининг самарадорлигига таъсир қилувчи асосий омиллар²

Давлат	Омиллар	Самарадорликка таъсири
Америка	Рақамлаштириш ва автоматлаштириш: Пахта тўқимачилик кластерларида автоматлаштирилган ҳисобот тизимларини жорий қилиш, маълумотларни тезкор йиғиш ва таҳлил қилиш	Тезкор қарор қабул қилиш: Маълумотларнинг автоматлаштирилган тизими қарорларнинг самарали ва тезкор қабул қилинишига ёрдам беради. Бу кластерларнинг самарадорлигини оширишга олиб келади.
Япония	Жараёнларни доимий яхшилаш ("Кайзен"): Пахта тўқимачилик кластерларида ишлаб чиқариш жараёнларини мунтазам таҳлил қилиш ва яхшилаш	Яхшиланган ресурс фойдаланиши: Доимий яхшиланиш натижасида кластерларда ресурслардан самарали фойдаланиш ва ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга эришилади.
Германия	Стандартлаштириш ва интеграция қилиш: Кластерларда маълумотларни стандартлаштириш ва уларнинг тизимли интеграцияси	Узоқ муддатли барқарорлик: Тартиб ва стандартларга асосланган бошқарув ҳисоби кластерларнинг узоқ муддатли барқарорлигини таъминлашга ёрдам беради.
Туркия	Технологик инновациялар ва бошқарув амалиётларининг модернизацияси: ЖАР технологиялари ва клауд-базали ечимларни қўллаш орқали кластерларда маълумотларни яхшилаш ва ишлаб чиқариш жараёнларини автоматлаштириш	Самарадорликни ошириш ва ресурсларни самарали бошқариш: Технологик янгиланишлар кластерларнинг ишлаб чиқариш жараёнларини оптималлаштиришга, ресурслардан самарали фойдаланишга ва мижозларга хизмат кўрсатиш сифатини яхшилашга ёрдам беради.

Германияда эса, бошқарув ҳисобида стандартлаштириш ва интеграцияга асосланиб, маълумотларнинг шаффофлиги ва кластерлар фаолиятининг узоқ муддатли барқарорлигини таъминлайди. Туркияда технологик инновациялар ва бошқарув амалиётларининг модернизацияси орқали кластерларда ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва ресурслардан самарали фойдаланишга имкон беради.

Тўқимачилик саноати кластерларини шакллантиришда давлат томонидан қўлланилиши мумкин бўлган тўртта асосий йўналиш мавжуд (1-расм).

² Polk, S., & Sharma, A. (2017). Economic Theories on Price Setting: Implications for Pricing Strategy. Journal of Marketing Research.

1-расм. Тўқимачилик саноати кластерларини шакллантиришнинг асосий тўрт йўналиши³

Миллий иқтисодиётда пахта тўқимачилик кластерлари иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бошқарув ҳисобини такомиллаштириш йўналишлари. Пахта тўқимачилик кластерларида бошқарув ҳисобини такомиллаштириш бугунги кунда саноатнинг самарадорлигини оширишда муҳим ўрин тутади. Бошқарув ҳисобининг самарали ташкил этилиши, кластерларнинг барқарор ривожланишини таъминлашда, уларнинг иқтисодий натижаларини яхшилашда муҳим аҳамият касб этади. Шу нуқтаи назардан, пахта тўқимачилик кластерларида бошқарув ҳисобини такомиллаштириш учун давлат томонидан қўлланилиши мумкин бўлган бир қатор воситаларни кўриб чиқиш зарур[5].

Ушбу йўналишлардаги ишларни ташкил этиш ва амалга ошириш пахта тўқимачилик йўналишидаги давлат сиёсатининг асосий мақсадини ифодалайди. Бир вақтнинг ўзида ушбу йўналишларнинг барчаси юзасидан ҳам қарорлар қабул қилиниши мумкин.

Хулоса.

Пахта тўқимачилик кластерлари корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бошқарув ҳисобини такомиллаштиришда ушбу давлатларнинг тажрибаси муҳим ўрин тутади. Улардан ўрганиш ва мослаштириш орқали Ўзбекистондаги пахта тўқимачилик кластерларини янада самарали ва барқарор қилиш мумкин. Пахта тўқимачилик кластерлари корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бошқарув ҳисоби фақат операцион

³ Муаллиф томонидан тайёрланди

зарурат эмас, балки молиявий барқарорликни таъминлаш ва барқарор ўсишга эришиш учун стратегик восита ҳисобланади. Харажатни бошқариш, бюджет назорати ва молиявий прогнозлаш каби омиллар бу кластерларнинг бозор ўзгаришларига самарали жавоб бериш қобилиятини белгилайди. Пахта тўқимачилиги саноати бозорда тез ўзгарувчан шароитларга, хом ашё нархларининг ўзгаришига ёки исте'молчиларнинг хоҳиш-истакларига тез мослашувчан бўлиши кераклиги билан характерланади, бу эса нозик бошқарув ҳисобининг муҳимлигини янада оширади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Bekmuradov A.Sh., Yang Son Bae. Development strategy of the textile industry in Uzbekistan. Cluster approach. - Т., 2006. - 247 s
2. Bergman E., Feser E. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/chapter3.htm>).
3. Пилипенко И.В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы, М, 2005.
4. Баскакова, О.В., Сейко, Л.Ф. Экономика предприятия (организации): учебник для бакалавров / О.В. Баскакова, Л.Ф. Сейко. – М.: Дашков и К°, 2015. – 370 с.
5. Гавриленко, Н.И. Маркетинг: учебное пособие / Н.И. Гавриленко. – М., Берлин: Директ-Медиа, 2015. – 194 с.